

ΜΑΧΗ ΕΛΑΙΑΣ (ΚΑΛΠΑΚΙ) – ΚΑΛΑΜΑ

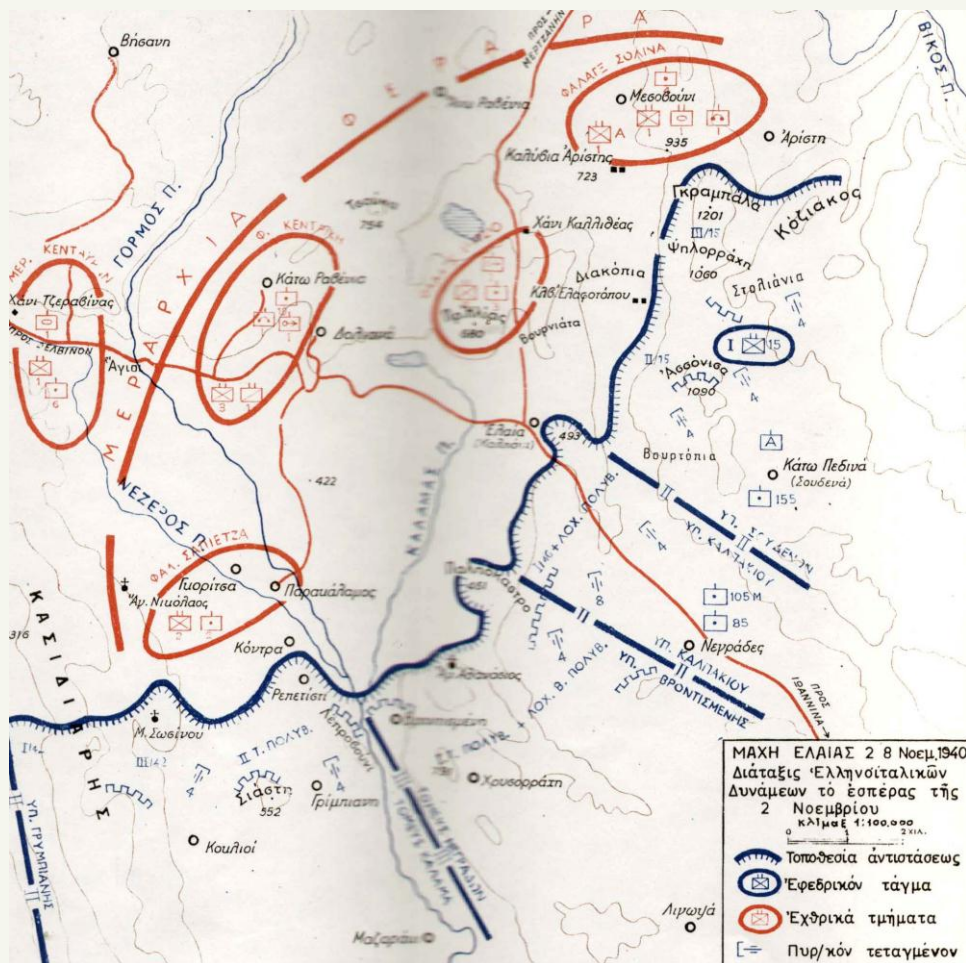
ΔΡ ΠΗΓΗ Π. ΚΑΛΟΓΕΡΑΚΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ-ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΣΤΡΑΤΟΥ

Με την κατάληψη της Αλβανίας, τον Απρίλιο του 1939, η Ιταλία έθεσε σε εφαρμογή το κατακτητικό της σχέδιο εναντίον της Ελλάδας, που προέβλεπε κατ' αρχήν την αιφνιδιαστική κατάληψη της Ηπείρου και της Κέρκυρας και σε δεύτερο στάδιο την κατάληψη της Δυτικής Μακεδονίας.

Απέναντι στις συνεχείς προκλήσεις των Ιταλών και στις εξελίξεις που συγκλόνιζαν όλη την Ευρώπη, η ελληνική πλευρά δεν είχε μείνει αδρανής. Το πρώτο αμυντικό σχέδιο της χώρας, που λάμβανε υπόψη του την απειλή από την πλευρά της Ιταλίας, καταρτίστηκε το 1939 (σχέδιο IB). Προέβλεπε την παραχώρηση ενός μέρους της Ηπείρου ως τον Άραχθο, και άμυνα στην τοποθεσία Άραχθος - Ζυγός Μετσόβου. Αργότερα, όταν η αμυντική προετοιμασία προχώρησε ικανοποιητικά, δημιουργήθηκε και δεύτερο σχέδιο (IBa), που προέβλεπε την άμυνα στην προωθημένη παραμεθόρια γραμμή Καλαμάς - Ελαία (Καλπάκι) - Γκαμήλα - Σμόλικας - Σταυρός (Γράμμος), χωρίς σοβαρές εδαφικές παραχωρήσεις. Το ιταλικό σχέδιο προέβλεπε αιφνιδιαστική εισβολή με ταχυκίνητα μέσα πριν ακόμη ολοκληρωθεί η επιστράτευση και συγκέντρωση του ελληνικού στρατού.

Εικόνα 1: Σχεδιάγραμμα της Μάχης Ελαιάς-Καλαμά

(ΓΕΣ/ΔΙΣ, Ο Ελληνικός Στρατός κατά τον Δεύτερον Παγκόσμιον Πόλεμον. Ο Ελληνοϊταλικός Πόλεμος 1940-41, Η Ιταλική Εισβολή, Αθήνα 1960, σχεδιάγραμμα 4).

Το κύριο βάρος της αμυντικής οργάνωσης της Ελλάδας έφερε, επομένως, το μέτωπο της Ηπείρου, και η VIII Μεραρχία των Ιωαννίνων. Με πρωτοβουλία του διοικητή της, Υποστράτηγου Χαράλαμπου Κατσιμήτρου, αποφασίστηκε να επικεντρωθεί όλη η προετοιμασία στην περιοχή της Ελαίας (Καλπάκι), ο έλεγχος της οποίας εξασφάλιζε όχι μόνο την Ήπειρο, αλλά και τις διαβάσεις προς τη Θεσσαλία και τη Μακεδονία. Η τοποθεσία είχε οργανωθεί από τα μέσα του 1939, σε ικανοποιητικό επίπεδο, ιδιαίτερα στα υψώματα εκατέρωθεν της υποχρεωτικής διάβασης του ποταμού Καλαμά. Έτσι, στις 27 Οκτωβρίου 1940, μία ημέρα μόλις πριν από την κήρυξη του πολέμου, η VIII Μεραρχία είχε ολοκληρώσει την επιστράτευσή της και ο Διοικητής της διαβεβαίωνε το αρχηγείο του ΓΕΣ ότι «δεν θα περάσουν Ιταλοί από το Καλπάκι».

Η VIII Μεραρχία είχε ενισχυθεί με το Στρατηγείο της III Ταξιαρχίας Πεζικού και μερικές μονάδες Πεζικού και Πυροβολικού. Οι δυνάμεις της περιλάμβαναν τέσσερις διοικήσεις συνταγμάτων Πεζικού, 15 τάγματα Πεζικού, 15 πυροβολαρχίες, 5 ουλαμούς συνοδείας πεζικού, 2 τάγματα πολυβόλων κίνησης, και 1 μεραρχιακή ομάδα αναγνώρισης. Ο

Εικόνα 2: Η μάχη στον ποταμό Καλαμά σε λαϊκή εικόνα της εποχής (Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. ΙΕ', Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα ..., σ. 425).

ιταλικός στρατός είχε απόλυτη υπεροχή στα άρματα και στην αεροπορική υποστήριξη (περίπου 400 αεροπλάνα). Στην περιοχή της Ηπείρου βρισκόταν το XXV Σώμα Στρατού με τέσσερις μεραρχίες: την 23η Μεραρχία Πεζικού «Φερράρα», την 131η Τεθωρακισμένη Μεραρχία «Κενταύρων», την 51η Μεραρχία «Σιέννα» και τη Μεραρχία Ιππικού (21

τάγματα Πεζικού, 1 τάγμα Βερσαλιέρων, 41 πυροβολαρχίες, 2 τάγματα όλμων, 3 συντάγματα

Ιππικού, 1 επιλαρχία, 90 άρματα μάχης, συνολικής δύναμης περίπου 41.200 ανδρών).

Πριν ακόμη λήξει το τελεσίγραφο των Ιταλών, ξημερώματα της 28ης Οκτωβρίου 1940, οι ιταλικές δυνάμεις άρχισαν να προελαύνουν σε ολόκληρο το μέτωπο της Ηπείρου. Τα ελληνικά τμήματα προκαλύψεως, αφού αντιστάθηκαν, συμπύχθηκαν στην περιοχή Καλπακίου, σύμφωνα με το σχέδιο της VIII Μεραρχίας, που είχε εγκαταστήσει εκεί το αρχηγείο της. Έως και την 1η Νοεμβρίου οι Ιταλοί περιορίστηκαν στην εκτέλεση επίγειων και εναέριων αναγνώρισεων, ενώ οι πυροβολαρχίες τους και η αεροπορία έβαλαν δραστικά κατά των υψωμάτων Γκραμπάλα, Καλπάκι και Ασσόνισα, αλλά με ασήμαντα αποτελέσματα. Η οργανωμένη επίθεση άρχισε στις 2 Νοεμβρίου το πρωί. Ιταλικά αεροσκάφη σε διαδοχικά κύματα βομβάρδισαν την Γκραμπάλα, το Καλπάκι, τη

Μονή Βελλάς, το αεροδρόμιο Ιωαννίνων και τη γέφυρα Μαζαράκι, αλλά και πάλι χωρίς τα επιθυμητά αποτελέσματα. Ακολούθησε, το μεσημέρι, σφοδρός βομβαρδισμός από το ιταλικό πυροβολικό, παρά το γεγονός, όμως, ότι ρίχτηκαν περισσότερα από 2.000 βλήματα και τα υψώματα κυριολεκτικά ανασκάφηκαν, οι απώλειες ήταν και πάλι ελάχιστες, χάρη στην αποτελεσματική προετοιμασία των Ελλήνων.

Την ίδια τύχη είχε και η επίθεση των δύο ιταλικών μεραρχιών «Φερράρα» και «Κενταύρων», που κινήθηκαν κατά των υψωμάτων Γκραμπάλα και Ψηλορράχη. Χάρη στην επιτυχημένη δράση του ελληνικού πυροβολικού η επίθεση αποκρούστηκε με σοβαρές απώλειες για τους Ιταλούς. Παρ' όλα αυτά, το ίδιο βράδυ, ένα τάγμα Αλβανών και επίλεκτα ιταλικά τμήματα με αιφνιδιαστική επίθεση κατέλαβαν το ύψωμα Γκραμπάλα και ανέτρεψαν τον εκεί λόχο του 15ου Συντάγματος. Η σφοδρή χιονοθύελλα που ακολούθησε εμπόδισε οποιαδήποτε περαιτέρω ενέργεια και από τις δύο πλευρές, αλλά τα ξημερώματα της 3ης Νοεμβρίου οι Έλληνες ανακατέλαβαν το ύψωμα. Οι Ιταλοί εγκατέλειψαν στην Γκραμπάλα 20 νεκρούς, 6 αιχμαλώτους και πολλά όπλα και πυρομαχικά.

Σε όλη τη διάρκεια της ημέρας οι δύο πλευρές αντάλλασσαν πυρά πυροβολικού, ενώ η ιταλική αεροπορία βομβάρδιζε το Καλπάκι και τα Σουδενά. Το απόγευμα οι Ιταλοί εκτόξευσαν νέα επίθεση κατά των υψωμάτων Γκραμπάλα, Ψηλορράχη και Ασσόνισα. 70-80 άρματα της Μεραρχίας «Κενταύρων», πλαισιωμένα με περίπου 50 μοτοσυκλετιστές, έφθασαν σε απόσταση 500-600 μ. από το Καλπάκι. Και αυτή, όμως, η επίθεση αναχαιτίστηκε από το ελληνικό πυροβολικό και την αντιαρματική άμυνα (τάφρους και ναρκοπέδιο). Πολλά ιταλικά άρματα καταστράφηκαν, ενώ τα υπόλοιπα υποχώρησαν με σοβαρές ζημιές. Οι ελληνικές απώλειες κατά την ημέρα αυτή ήταν 35 νεκροί και τραυματίες, αξιωματικοί και οπλίτες.

Η αποτυχία αυτή του εχθρού αναπτέρωσε το ηθικό των Ελλήνων, που είχαν κατορθώσει να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά τα δύο σημεία υπεροχής των Ιταλών: τα άρματα μάχης, τα οποία έβλεπαν για πρώτη φορά, και την αεροπορία. Ύστερα από τις διαδοχικές αποτυχίες τους, οι Ιταλοί αναγκάστηκαν να αναβάλουν την ολοκληρωτική επίθεση που σχεδίαζαν και περιορίστηκαν σε πυρά πυροβολικού και σε αεροπορικό βομβαρδισμό, ιδίως κατά της Γκραμπάλας.

Στις 5 Νοεμβρίου το πρωί, οι Ιταλοί βομβάρδισαν τις περιοχές Γκραμπάλας και Βροντισμένης, όμως κατά τη διάρκεια της νύχτας η VIII Μεραρχία, χωρίς να γίνει αντιληπτή, είχε εγκαταλείψει τις θέσεις της. Παράλληλα, τα ιταλικά άρματα επιχείρησαν να διαβούν τον ποταμό Καλαμά, χωρίς αποτέλεσμα, όμως, γιατί ακινητοποιήθηκαν στο ελώδες έδαφος. Σποραδικές βολές επαναλήφθηκαν και την επόμενη ημέρα, ενώ στις 7 Νοεμβρίου έγινε η τελευταία γενική επίθεση των Ιταλών, που προσπάθησαν να παρακάμψουν τον κόμβο του Καλπακίου και να κατευθυνθούν προς τα Ιωάννινα. Βομβάρδισαν τις ίδιες θέσεις και κατέλαβαν προσωρινά την Γκραμπάλα, ωστόσο, το ύψωμα παρέμεινε τελικά σε ελληνικά χέρια, αφού τμήματα του 15ου Συντάγματος Πεζικού εξόντωσαν την ιταλική δύναμη των επιλέκτων, που στο στήθος τους έφεραν μεταλλικά εμβλήματα με τη φράση «στρατιώτες του

θανάτου». Οι απώλειες των Ιταλών ήταν 45 νεκροί και 7 αιχμάλωτοι, ενώ των Ελλήνων ήταν 1 αξιωματικός νεκρός και 1 τραυματίας, 11 νεκροί οπλίτες και 33 τραυματίες.

Στις 8 Νοεμβρίου η επιθετική δραστηριότητα των Ιταλών διακόπηκε και ο Στρατηγός Πράσκα, Διοικητής των ιταλικών στρατευμάτων στην Αλβανία αντικαταστάθηκε από τον Σοντού. Οι ιταλικές δυνάμεις άρχισαν να οπισθοχωρούν αμυνόμενες σε όλο το μήκος του μετώπου, διατηρώντας μόνο ένα προγεφύρωμα νότια του ποταμού Καλαμά.